

Johdatus vulgaarin ajattelun kritiikkiin

Sosiologian monista osa-alueista tiedon sosiologia on poikkeusase-massa: sen tiedon yhteiskunnallista sidonnaisuutta koskevat pohdis-kelut ovat relevantteja kaikkien tieteiden kannalta. Samalla voitaisiin luulla tiedotustutkimuksen hyödyntäneen tiedon sosiologiaa aivan erityisellä tavalla.

Mutta onko näin? Kansainvälisesti tuntuu jossakin määrin olevan. Helppo tapa vakuuttua siitä on seurata esim. *Journal of Communica-tion*'ia vuosikymmenestä toiseen.

Pienessä Suomessa tiedotustutkimuksen ja tiedon sosiologian kon-taktipinta on ollut kapeampi, mutta ei kuitenkaan olematon. Kiitosta ansaitsee esim. *Kauko Pietilä* siitä, että hän muistini mukaan ensi ker-taa toi mukaan meikäläiseen tiedotusopilliseen keskusteluun *Peter L. Bergerin* ja *Thomas Luckmanin* kirjan *The Social Construction of Rea-lity* – eräänäntyyppistä tiedon sosiologiaa sekini.

Selvittämättä on tuon kontaktipinnan kapeuden syy. Itselläni ei ole tarjottavana muuta kuin oma parinkymmenen vuoden takainen koke-mukseni. Silloin tiedon sosiologian perusväittämät tiedon väistämät-tömästä yhteiskunnallisesta sidonnaisuudesta ja intressipohjaisuudesta kieltämättä tuntuivat triviaaleilta ja vulgaareilta sellaisen osa-alu-een rinnalla, joka suomalaisen tiedotustutkimukseen oli vielä tule-matta: tieto-opin. Ts. esim. totuusteorioiden vivahteikkaus, syvälli-syys, ongelmallisuus ja siitä seuraava kiehtovuus avasivat kokonaisen uuden maailman.

Tätä yhden ainoan henkilön kokemuksen aitoutta ei tietenkään ku-moa se, että hyvin monien tiedotustutkijoiden kokemus lienee ollut päinvastainen.

• • •

Emme elä enää 1970-luvun vaan 90-luvun alkua. Tällä hetkellä näen asiat siten että tieto-opin mahdollisuudet hyödyttää tiedotustutkimus-ta tuoreella tavalla ovat alkaneet vähentyä. Tiedon sosiologia taas on löydettävä kunnolla ja otettava vakavasti. Tervetullut kuin mikä oli tässä mielessä *Tapio Aittolan* ja *Ilkka Pirttilän* teos *Tieto yhteiskunnas-sa*, joka lehdessämme jo onkin arvioitu. Mutta paras tapa arvostaa tuo-ta avausta on suhtautua siihen samalla tavalla kriittisesti kuin kaik-keen muuhunkin.

Olemme *Tiede 2000* -lehdessä käyneet Aittolan ja Pirttilän kanssa lyhyen ystävällismielisen heidän kirjaansa koskevan keskustelun. Kri-

tiikkini kohdistui lähinnä siihen, että tekijöiden voidaan tulkita latis-tavan tiedon ja tieteen *pelkiksi* intressikysymyksiksi tavalla, joka etäisesti tuo mieleen takavuosien kysymyksen Kenen lauluja laulat ..., nyt vulgaarilta kuulostavan.

Havainnollistin ajatteluaani esimerkillä. Oletetaanpa että Suomessa julkaistaisiin selvitys tai tutkimus kansalaisten asumistasosta. Asia olisi problematisoitu parhaalla taidolla ja sen jälkeen siirrytty empiirisen aineiston keräämiseen ja analyysiin. Tulokset, oletetaan niin, osoittaisivat Suomen kansan enemmistön asuvan laadullisesti paremmin kuin koskaan ennen ja/tai samalla selviytyvän ainakin jotenkin asumismenoistaan. Toisaalta osoittautuisi, että kansan melkoinen vähemmistö asuu laadullisesti alle kansainvälisten standardien ja/tai on asumismenojensa kanssa suurissa vaikeuksissa.

Koska Aittola ja Pirttilä kirjassaan kutsuvat tietoa yhteiskunnalliseksi rakenteeksi, kysyin heiltä minkälainen yhteiskunnallinen rakenne tuon tutkimuksen keskeiset tulokset ovat, keiden intressejä ne palvelevat.

Vastauksessaan kirjan tekijät mielestäni onnistuneesti selvensivät ajatteluaan toteamalla, että "tietoa ja tiedettä ei voi olla muualla kuin inhimillisessä praksiksessa, minkä vuoksi ne ovat *sisäisesti liittyneinä* erilaisiin intresseihin ja rakenteisiin" (korostus PH:n). Ehkä puhe tiedosta ja tieteestä yhteiskunnallisena rakenteena sinänsä olisikin parempi korvata juuri tuolla virkkeellä?

Esimerkkitapaustani Aittola ja Pirttilä kommentoivat näin:

"Jos ajatellaan Hemánuksen mainitsemaa tutkimusta suomalaisten asumisesta, jonka mukaan enemmistö asuu hyvin ja vähemmistö asuu hyvin heikoissa olosuhteissa, niin tämä tutkimustulos merkitsee eri elämänmuodoissa ja tietolajeissa eri asioita; riippumatta siitä väaristelläänkö tulosta vai ei. Valtakunnallisen tilastoinnin kannalta koko Suomea koskevilla tiedoilla on merkitystä, mutta paikallistasolla, grynderin tai asunnon tarvitsijan tietokentissä näillä tiedoilla ei enää ole samaa merkitystä. Yksittäistä asunnon tarvitsijaa ei lohduta yleinen tieto suomalaisten keskimääräisestä asumistasosta. Eniten tällaisella tiedolla lieneekin merkitystä asuntoasioista vastaavalle hallinnolliselle tai poliittiselle päätöksentekijälle, joka voi sillä legitimoida omia toimiaan."

Tätä vastaan minulla ei ole huomauttamista, tämän puolesta kyllä. Ts. myös Aittola ja Pirttilä eivät pidä kiinni siitä että tieto olisi jollakin yksioikoisella tavalla yhteiskunnallinen rakenne, vaan tiedon intressidonnaisuus on tulkinnanvarainen, vivahteikas ja vaihteleva; samakin tieto taipuu eri intressien palvelukseen.

Minulle osoittamassaan kirjeessä puheena olevat tutkijat ovat vie-

lä täsmentäneet ajatteluaan, enkä havaitse välillämme olevan maininnanarvoista ristiriitaa muuten kuin yhdessä kohden. Asia liittyy tiedon ja vallan suhteeseen. Aittola ja Pirttilä kirjoittavat: "Ovathan mm. Foucault sekä Berger & Luckman väittäneet ettei tiedon yhteiskunnallista merkitystä ole koskaan säädellyt sen totuus vaan esittäjien yhteiskunnallinen valta-asema."

Tiedon sosiologian perinteen mukaan ehdottomia tiedollisia auktoriteetteja ei voi olla olemassa. Mutta silloinhan myöskään Foucault sekä Berger ja Luckman eivät ole niitä. Jos tiedollisten väitteiden esittäminen samalla aina on vallan tavoittelua, on tietenkin kysyttävä mitä valtaa Foucault sekä Berger ja Luckman tuotannollaan ovat tavoitelleet. Samaa sopii kysyä Aittolasta ja Pirttilästäkin.

Hieman toinen asia on tiedon yhteiskunnallisen merkityksen "säätelyminen", tässä ehkä paremminkin siihen vaikuttavat tekijät. Kun *Karl Marx* julkaisi klassiset kirjansa, johtuiko niiden toimivuus yhteiskunnassa tekijän – köyhän tutkijan – valta-asemasta? Ei todellakaan, koska hänellä ei mitään valta-asemaa ollut. Olisikohan noiden kirjojen toimivuuteen mitenkään vaikuttanut niiden totuusarvo, todellinen tai näennäinen?

Joku saattaa muistaa vielä takavuosien kirjan *Seitsemän erää journalismista* ja siinä olleen murtovarasesimerkin. Toisen osapuolen tiedonsosiologisen tulkinnan mukaan poliisin kanta epäilyn syyllisyyteen aina voittaa. Mutta miten kävikään *Christer Petterssonin* tapauksessa?

Tietenkään kysymys ei ole siitä mitä naiveimmasta ajatuksesta, että elleivät ehkä poliisi ja syyttäjä niin ainakin itse tuomioistuimien edustaisi täysin intressitöntä suhdetta tietoon, tässä tapauksessa siihen näyttöön jota Petterssonin syyllisyyden puolesta oli kerätty. Ei, varmasti myös Svean hovioikeudella oli voimakas halu saada Ruotsin pääministerin surma pois päiväjärjestyksestä tulkitsemalla joku siihen syylliseksi. Todennäköisesti sen myös oli vaikea olla välittämättä pääministerin lesken todistajalausunnosta.

Miksi tuomioistuimien siis kuitenkin näytön riittämättömyyden vuoksi vapautti syytetyt, jolla alkoholista ja pitkäaikaisrikollisena ei ollut pienintäkään valta-asemaa? Miksi 'murtovarasteoria' ei pätenytkään?

Ehkä asian ratkaisi intressien mutkikkuus ja ristiinmenevyys. Virallisen ruotsalaisen yhteiskunnan ainoana intressinä ei ollut surman saaminen pois päiväjärjestyksestä langettavalla tuomiolla, vaan myös oikeusvaltion maineen säilyttäminen niin omien kansalaisten kuin ulkomaailman silmissä.

Näytön objektiivinen riittämättömyys oli lisätekijä. Sen merkityksen arvioiminen on tiedon sosiologian alaa, mutta itse riittämättömyyden arvioiminen taas tieto-opin. Molempia tarvitaan.

• • •

Vain vulgaari tiede, esim. vulgaari ideologiateoria, löytää joka ainosta tiedollisesta aktista ainoan oikean lopullisen intressisidonnaisuuden.

Asiat eivät vivahteikkaammassa ajattelussa ratkea deduktiivisesti eli päättelemällä yleisestä yksittäiseen. Aivan hyvin voidaan ja pitääkin väittää (*Sanomalehtimiehen* 23/89 erään seminaariselostuksen tapaan) uutisjournalismin aina olevan eliitin palveluksessa. Tästä ei vain seuraa mitään jokaiselle *yksittäiselle* uutiselle, vaan niiden luonne on tutkittava erikseen.

W.F. Haugin ideologiateoria ansioineenkin edustaa minulle vulgaaria ajattelua. Sen avulla on konstruoitavissa tutkimusta, jossa esim. juuri uutisia pelkkänä kirjoituspöytätyönä erittelemällä yleisön pariin menemättä "paljastetaan" jokaisen yksittäisen uutisen ideologinen luonne ja toimivuus. Tämä ei ole mahdollista oikomatta mutkia liian suoriksi.

Perti Hemánus

• • •

P.S. Kuten lukija havaitsee, hänen kädessään on nyt lehtemme viestintäpoliittinen teemanumero. Ansio sen aikaan saamisesta kuuluu osaksi toimituksen ulkopuoliselle: aloitteen asiassa teki *Jorma Mäntylä*.

Teemanumeron tarpeellisuutta voidaan ehkä perustella sillä, että niin korvaamattoman tärkeää kuin tiedotusopissa ja yleensä ihmistieteissä onkin tutkia merkityksiä, tajunnallinen todellisuus ei ole sama kuin koko todellisuus. On muitakin realiteetteja kuin merkitykset.

Numeron kokoon saaminen oli verraten hankalaa, mikä saattaa kertoa jotakin suomalaisen tiedotustutkimuksen nykyorientaatiosta.

Sama